

טיסת סובב ירושלים תמיד מרגשת אותי, יש ערים גדולות ממנה (מקסיקו, מוסקבה, לונדון ועוד), יש ערים יפות ממנה (ברצלונה, סן פטרסבורג, פרג, ועוד), אך אין כל ספק שאין ערים יותר מעניינות ממנה, בכול קילומטר מרובע טמונה היסטוריה מרתקת של אלפי שנים, חלקה ידועה וחלקה לא, היסטוריה מלאה בסיפורים אפיים ענקיים (כגון הקרבת יצחק, או הקמת בית המקדש), וסיפורים קטנים ומרתקים (כגון כניעת העיר במלחמת העולם הראשונה), בפרקים הבאים תוכלו לקרא על חלק קטן מסיפורים אלו.

ב-29 בנובמבר 1947 התקבלה בעצרת האו"ם החלטה חשובה שתשפיע עמוקות על גורל העם היהודי, על הערבים בארץ ישראל, ועל המזרח בתיכון בכלל: ההחלטה על סיום המנדט הבריטי והקמת שתי מדינות עצמאיות בארץ ישראל – מדינה יהודית ומדינה ערבית. עוד נקבע בהחלטה כי ירושלים וסביבתה יוכרזו כשטח תחת פיקוח בינלאומי.

נציגי הסוכנות, הם הממשלה הזמנית, הודיעו כי הם **רואים בצער את התוכנית לחלוקת הארץ, אך נענים לה למען השכנת שלום**. לעומת זאת, הצהירו נציגי הערבים **על התנגדותם להחלטה, ואף הזהירו כי התנגדות זו עלולה להיות אלימה**.

החלטה זו טמנה בחובה הבטחה למדינה עצמאית לעם היהודי, אך בה בעת היא הייתה האות לתחילת הקרבות על הארץ.

הפרק השלישי יעסוק בקרבות על גבעת הרדאר (אם בכלל היה רדאר שם), ישנם בתי קברות מפורסמים בעולם ובארץ השווים ביקור כגון: בפיז בית הקברות במונטמרט או בארץ בית הקברות של כינרת עוד בית קברות שבהחלט כדאי לבקר הוא בית הקברות בקרית ענבים בית הקברות הצבאי הראשון בארץ מאמר זה יוקדש לאתרים אלו.

גבעת הרדאר

השם הערבי המקורי של אתר זה הוא "ג'בל בטן א-סידה" = "הר בטן הגברת", כלומר פסגת הגברת, כאשר הגברת היא לא אחרת מאשר מרים אם ישוע. לאחר שהוקם מתקן התקשורת בראש ההר כונה המקום גם בשם "ג'בל א-ראדאר". בעוד שבערבית האתר נתפס כהר (ג'בל), 'התאזרח' בעברית כבר בתקופת המנדט הבריטי המונח הגאוגרפי "גבעה" – גבעת הרדאר.

השם ביסודו הינו טעות. הדעה הרווחת היתה כי המתקן שהציבו רשויות המנדט בפסגתו היה מכ"ם (רדאר) ושהוא הוקם במלחמת העולם השנייה כדי לגלות מטוסים גרמניים ואיטלקיים. אך לאמיתו של

דבר הייתה זו תחנת ממסר רדיו-טלפון. המתקן דמה בצורתו לצלחת רדאר ומכאן כנראה מקור הטעות. התקשורת האלחוטית היתה חיונית עבור הבריטים ובשל כך פונה ממסר זה רק לקראת מאי 1948.

לאחר שפינו הבריטים את המתחם השתלטו עליו הירדנים, וכך ערב מלחמת העצמאות שכן במתחם מחנה צבאי של הלגיון הערבי. מבני המחנה, בהם מצאו הכוחות מחסה בעת קרבות 1948, הסבו ללוחמים הישראלים אבדות רבות. הם היו מבוצרים היטב ופרשנות נפוצה ייחסה את איכות הביצורים לעבודתה של חברת "סולל בונה".

בשנת 1986 הוקם למרגלות גבעת הרדאר היישוב הקהילתי "הר אדר" המשמר את שם המקום.

חמישה קרבות עזים התנהלו על הגבעה:

1. ב-23 באפריל 1948 לחם הגדוד הרביעי של חטיבת הראל במקום אל מול ערביי הכפר "בידו" וכוחות בריטיים במהלך הניסיון לכיבוש נבי סמואל
2. ב-12-13 במאי 1948 כבש הגדוד הרביעי את הגבעה מידי הכוחות הערביים שתפסוה אחרי עזיבת הבריטים
3. ב-26 במאי 1948 כבש הלגיון הערבי את המקום מידי מחלקה של חטיבת עצינוני שהחזיקה בו
4. ב-26-27 במאי 1948 ניסו יחידות של חטיבות הראל ועצינוני לכבוש מחדש את הגבעה אך נכשלו
5. ב-1 ביוני 1948 ניסו שוב כוחות של חטיבת הראל ופולוגה מגבעתי לכבוש את המקום אך לא הצליחו.

בסך הכול נפלו בקרבות **75 לוחמים** ישראלים. מהם 34 באתר עצמו – בניסיונות לכבוש ולהגן עליו, ועוד 41 בסביבתו ובעטייה של האש שנורתה ממנו.

מבחינה צבאית מדובר בכישלון ישראלי: הירדנים הצליחו לכבוש את הגבעה ולהחזיק בה. אולם בעקבות קרבות אלו נותרו מעלה החמישה וקרית ענבים בידי ישראל והדרך לירושלים נותרה פתוחה.

בתום המלחמה נתפס המקום כמבצר מאיים של הלגיון הירדני וביצוריו הלכו והתחזקו. כך תואר: **"תשע עשרה שנים איים מוצב הרדאר – על הקיבוצים, על השדות ועל עורק התחבורה לירושלים. בשנים ההן הייתה הגבעה למתחם המבוצר ביותר של הצבא הירדני בגדה המערבית"**.

במלחמת ששת הימים הוטל על חטיבת הראל הממוכנת, בפקודו של אורי בן ארי, לפרוץ אל גב ההר ולהגיע לתל אֶל פּוּל (סמוך לפסגת זאב) דרך הרכסים הצפוניים, על מנת למנוע השתלטות ירדנית על מובלעת הר הצופים. החטיבה החלה את התקפתה ב-5 ביוני 1967 בשעה 17:15. אחד מצירי תנועת החטיבה היה הרדאר-נבי סמואל. שלושת המוצבים הירדנים באזור הרדאר נפלו תוך מספר שעות במאבק עיקש בשדות המוקשים אך עם התנגדות ירדנית מועטה.

את ההתקפה על המוצב המרכזי מבין השלושה ניהלו שישה טנקי AMX-13 בני עשר שנקנו אחרי מבצע סיני. לאחד התקלקל המנוע עוד בדרך. השני פרס זחל בדרך. שלישי עלה על מוקש שפגע בזחל אך עצר את הטנק. רביעי נפל לתוך תעלה על צדו. חמישי נפגע מאש הירדנים, הושבת ונדלק, אך הצוות הצליח לכבותו. האחרון הגיע למוצב ממנו ברחו החיילים הירדנים, אך מנוע הבנזין שהתחמם החל להעלות אדים. יחידת טנקים ירדנית עם טנקי "M48 פטון" חדישים שזה עתה התקבלו הגיעה לתגבור אך משראתה את מצב הישראלים הסתובבה, כנראה על מנת להצטרף לכוחות בירושלים.

התותחן בטנק הפגוע, הלום קרב, יצא והחל לירות מתוך טירוף במקלע כבד 0.5 (מקלע שפותח לאחר מלחמת העולם הראשונה). אחד הטנקים הירדנים התפוצץ בכדור אש ושאר הישראלים הצטרפו וירו במקלעים ובנשק קל. כל הטנקים הירדנים הושמדו עד אחד, תוך דקות. התברר שהם נשאו אתם מאחור חביות דלק נוסף, ומכיוון שגם מנועיהם פעלו על בנזין, הקליעים הנותבים הציתו אותן. בקרב זה נפל חייל אחד.

בחודשים שלאחר הכיבוש חיפשו אנשי הרבנות הצבאית את שרידי הגופות של הנופלים במלחמת העצמאות שנותרו בבורות שבאתר וגילו כי חלקן הושחתו. המלאכה נסתיימה בחורף שאחרי מלחמת ששת הימים, וב-28 במרס 1968 נערכה בהר הרצל הלוויה לנופלים.

כיבוש הגבעה היווה סגירת מעגל סמלית. אורי בן ארי שלחם על הגבעה כמ"פ בתש"ח ולא הצליח לכבוש אותה חזר וכבש אותה במלחמת ששת הימים כמח"ט הראל (שאמנם כבר הייתה חטיבת מילואים ממוכנת אשר איננה קשורה לחטיבת פלמ"ח הראל שפורקה).

המוצב עצמו נהרס ובמקומו הוקם אתר הנצחה לחטיבת הראל. האתר כולל אנדרטה לזכר הנופלים של חטיבת הראל לדורותיה בכל הגזרות, ותצוגת טנקים ומשוריינים. את האנדרטה, מגדל תצפית מבטון חשוף שגובהו כשישה עשר מטרים, תכננו יחדיו האדריכלים אריה שרון ובנו אלדר שרון. היא מעוצבת כשתי צלחות רדאר המונחות זו על גבי זו וניצבות על שתי רגלים הנראות כשער הפונה אל ירושלים.

לכבוד טקס חנוכת האנדרטה בשנת 1975 כתב המשורר והפזמונאי חיים חפר, איש פלמ"ח בעצמו, מקאמה לכבודם של הלוחמים:

"כאן על ההר הזה אני עומד
ואני יצחק ואני אברהם
ועיני צופות אל בקעת הנהר
ושבות אל שפלת הים." [...]

"כאן על ההר הזה אני עומד
ואני דוד ויהונתן ודם חללים
ועיני תועות בין כרמי השומרון
וחוזרות לחפש את הר המוריה בין המגדלים." [...]

"ואני משפיל את עיני
והולך לקריית ענבים אל עמק המתים
ורואה את הרבים כל כך שנפלו בצבא המעטים." [...]

"ושם אחד יעקב לוי בן חמש-עשרה, תחת אבן נח
ולידו אחדים שעלו ארצה בתש"ח ונפלו בתש"ח.
ירושלים – "הראל" סביב לך - אומרים [...]
רעי אשר נותרו על ההר."

מעבר לניצול מעניין בפני עצמו של הטופוגרפיה המקומית כבסיס למקאמה 'ארץ הראל', יש בטקסט גם קישור בין קריית ענבים לבין הראל. יצחק ואברהם הנזכרים הם כמו בן רמזים לעקדה, אך מעבר לכך – בשנת 1975 ותיקי הפלמ"ח זכרו היטב את הצירוף של אברהם ויצחק בשמו של יצחק בן אברהם מקריית ענבים. יחד עם שלמה בן חיים ממעלה החמישה, היה יצחק בן אברהם מהוגי הרעיון של הקמת האנדרטה. בעברם של כל אחד מהשניים היה פרק משמעותי בענייני הביטחון האזורי, והם היו חלק מחוויית החיים וההגנה בקיבוצים בימים הקשים של מלחמת השחרור. כשהושמעה המקאמה, בן אברהם כבר לא היה בין החיים ו'ארץ הראל' כמחוז זיכרון הלכה והתעצמה. בן אברהם נפטר כבר בשנת 1973 לאחר מספר שנות מאבק במחלה ממארת.

בספרו של יהודה סלוצקי, 'אש בהרים', הוא מתאר את המקום כך: "לא ארבה לספר על הרדאר' היה זה מחנה שהבריטים הקימוהו. הבניין המרכזי היה בנין בטון מוצק ומפיל אימה. הלא שם היו אותם מכשירים מסתוריים שבעזרתם רואה אדם למרחקים אפילו בחשכת הליל, ומשהו ממסתורין אלה עדיין ריחף בחללו של המחנה. אבל על יד אותו בנין! צבו הקסרקטין, בניני לבנים מכוסים גגות פח, שאבנים כבדות מונחות עליהם, כדי שלא יעיפום הרוחות. ומסביב להם גדרות תיל ועמדות, שרובן הוקמו בזמן האחרון וחוזקו במאות שקי חול, שמלאנו לעשרות ולמאות בקבוצה. גם רשת הטלפונים, שבאנו להשלימה, היתה ערוכה יפה".

קריית ענבים

בית הקברות בקריית ענבים הינו ראשון בתי הקברות הצבאיים במלחמת העצמאות. זהו בית הקברות החטיבתי היחיד ממלחמת העצמאות שאינו פעיל עוד מאז תום המלחמה, בו קבורים 140 חללים – רובם המכריע מחטיבת הראל. כאן טמונים לוחמים שניהלו קרבות עקובים מדם בירושלים וסביבותיה, ובדרכים המובילות אליה.

רוב החללים קבורים בקבוצות בהתאם לקרבות: הקרב על הרדאר, ליווי השיירות בדרך לירושלים, שער הגיא ובית מחסיר, כיבוש הקסטל, נבי סמואל, הקרבות בירושלים עצמה ועוד. בית הקברות מכיל גם קברי אחים עבור אותם החללים אשר לא ניתן היה לזהותם מאחר וגופותיהם הושחתו ועברו התעלות קשה, כפי שארע בקרבות הקסטל ונבי סמואל.

רוב הנופלים שנטמנו בבית הקברות היו בשנות העשרים המוקדמות לחייהם, אך נמצאו ביניהם גם צעירים בני 16 ו-17. אין זה עוד בית קברות שפוקדים אותו ידדים ובני משפחה ביום הזיכרון, אלא מקום להזדהות ולרחשי לב, עליו נסוכה אווירה מיוחדת. קשה שלא לחוש כאן את משק כנפי ההיסטוריה.

בבית העלמין קבורים קרוב למחצית מחלליה של חטיבת הראל בחזית ירושלים הנאמדים בכ-300 איש. הייתה זו החטיבה ששילמה את המחיר הכבד ביותר במלחמת העצמאות ביחס לגודלה: 418 מהם נפלו במלחמה, **שהם כשליש מחילי החטיבה.**

זהו בית הקברות היחיד של הפלמ"ח והקרוב ביותר לרוחו. יעידו על כך בין היתר כינויי החיבה הרבים של הנופלים שאין דומה להם באף בית עלמין אחר: משה = מושלה, מאיר = אירי, צבי זאב = לוצ'י, אריה = אריוקה, ידידיה = עדי, שמואל = מוליק, משה = מושיקו, אהרון שמי = ג'ימי, חיים פוזנסקי = פוזה ורבים אחרים.

החטיבה הוקמה במחצית אפריל 1948 בעקבות מבצע נחשון בו נטלו חלק לוחמי החטיבה לצד לוחמי ההגנה מחטיבות עצינוי וגבעתי. מבצעים אלו אפשרו הובלת שיירות אספקה גדולות לירושלים. לוחמי הפלמ"ח, שהשתייכו לימים לחטיבת הראל, לחמו על הדרך לירושלים וסיבתה כבר משלבי המלחמה הראשונים – החל מראשית דצמבר 1947.

הבחירה בבית הקברות בקריית ענבים הייתה כמעט מובנת מאליה. ראשית, רבים מלוחמי הראל שהו בקיבוץ קריית ענבים, מהקיבוצים הבודדים בהרי יהודה באותה עת ממערב לירושלים ומהגדולים והוותיקים שבהם, ששימש בית ובסיס יציאה לחטיבה. שנית, חלק ניכר מהכוח של החטיבה, לרבות המפקדה, היו בקרבת מקום. שלישית, בקריית ענבים כבר היה בית קברות קיים של הקיבוץ שפעל החל מ-1922. בנוסף, הקבורה האינטנסיבית והיומיומית כמעט של חללי החטיבה חייבה מקום קרוב וזמין.

קרבתו של בית העלמין הטביעה על הלוחמים הצעירים את רישומה. הם נכחו יום יום בלוויית וחשו בשורותיהם המידלדלות אל מול השורות המתמלאות של חבריהם הטמונים בבית העלמין. הקברים הוכנו מבעוד לילה בהשתתפות חברי הקיבוץ והנקברים נטמנו זמן קצר לאחר נפילתם.

לא פעם עברו דרכו הלוחמים בצאתם לפעולה וחלקם נישאו אליו לאחר מספר שעות למנוחת עולמים. טקסי הקבורה שלמחרת יום קרב הותירו רושם בל ימחה ותוארו בספרות. אורי בן ארי, מ"פ בחטיבת הראל, מתאר: "כל שארית הפלוגה הגיעה לטקס היומי של קבורת חברינו שנפלו בקרבות ליל אמש. מדי יום ביומו היינו יורדים לבית הקברות של קריית ענבים. בשורת החללים שהיו מונחים זה ליד זה לפני הקברים הפתוחים, היו גם לוחמים מהפלוגה שלנו... חוויה של יומיום, שלא הפכה אף פעם לדבר שבשגרה. בכל פעם נחמץ הלב ובכל פעם נשאר פצע נוסף בנפשך... השורות הלכו והתדלדלו מקרב לקרב. תגבורת לא נראתה באופק. ידעת שמחר, באותה שעת אחר הצהרים, שוב תעמוד כאן".

ההשלמה עם המוות לוותה לעתים בהומור שחור. מספרים על ג'ימי, הוא אהרון שמי – מ"פ בגדוד החמישי של הפלמ"ח, שעבר באחד הלילות עם יחידה ליד בית הקברות, וממעלה הגבעה ראה חברים מהמשק עוסקים בעבודת חפירה. בחיילים עברה חלחלה: **"את זה מכינים בשבילנו!"**. מחשבה זו ננעצה בראשו של כל אחד: **"היי, שם! אתם! עבדו שם מהר! היו מוכנים! אנו כבר יצאנו"**, צעק ג'ימי למטה, בכיוון בית הקברות. העניין הפך כאילו להלצה.

בחודש מאי 1949, קודם שפוזרה חטיבת פלמ"ח הראל, נערכו כינוסי פרידה. חברת הלוחמים יצאה לקריית ענבים. מפקדים נשאו דברים וטוראי קרא בפשטות את שירו של חיים גורי 'הנה מוטלות גופתינו'.

בין הנופלים שנקברו בבית העלמין היו רבים ששמם יצא לתהילה כדמויות מיתולוגיות וכלוחמים נועזים. הידוע שבהם הוא ג'ימי עצמו, שנפל ב-9 באוקטובר 1948 ב'משלט המשותף' (כיום בבית שמש) מכדור טועה. נפילתו הכתה בתדהמה את ידידיו וחבריו לנשק אף שהיו מנוסים במצבים מעין אלו. כשנפל ג'ימי עברה בהם ההרגשה שמתמוטטים היסודות עליו ניצב בניין האמונה שלנו: **"לא, זה כבר יותר מדי. יותר מדי. כאן עבר משהו את הגבול"**.

הספר שהוצא לזכרו, **"חברים מספרים על ג'ימי"**, נחשב לאחד מספרי ההנצחה המרגשים ביותר ממלחמת השחרור. אביו, האמן מנחם שמי, מתכנן האנדרטה של חטיבת הראל, קבור גם הוא בחלקה האזרחית של בית קברות זה, לצד רעייתו.

דמות נוספת היא של גדעון פלאי ג'וני, חבר קיבוץ קריית ענבים ומפקד מחלקה מוערך ואהוד, שנפל בפשיטה על הקסטל ב-17 במרץ 1948. לזכרו חיבר חיים גורי את השיר "ג'וני". עוד ראויים לציון שני הטייסים יריב שינבויים ודניאל בוקשטין וארבעת אנשי צוותם שחשו במטוס לסייע לכוחותינו בהרי ירושלים ומטוסם התרסק בתאונה ליד הר הטייסים, הנושא את שמם. במקום מוצבת אנדרטה משרידי המטוס, המשמשת כאתר ההנצחה המרכזי של חיל האוויר.

אנדרטת חטיבת הראל

בקצהו הצפוני של בית הקברות מתנשאת אנדרטה המוקדשת לזכר 418 לוחמי חטיבת הראל. האנדרטה, הבהקת למרחקים, מהווה את מוקד בית הקברות ונראית מכל עבר. במבט מן החזית היא דומה במשהו לאריה רובץ, ובמבט מן הצד - לפרופיל של רובה.

בראש האנדרטה מופיע סמל חטיבת פלמ"ח הראל. באבן המשקוף שמעל הכניסה לחדר הזיכרון חקוקה כתובת: **"ללוחמי פלמ"ח הראל שחרפו נפשם למות למען ירושלים, יהודה, והנגב במלחמת שחרור ישראל"**.

מעצב האנדרטה בקריית ענבים, האמן מנחם שמי, אביו של ג'ימי, כתב כך: **"ביום השלושים למותו של ג'ימי, בעלייה לקברו, סיפר... חברו הטוב, שבימי הקרבות היו סרים מפעם לפעם – הוא וג'ימי עמו – לבקר את בית הקברות. ליד הקברים היו משוחחים, מעלים זיכרונות על חבריהם שנפלו ונטמנו כאן. באחת השיחות הללו אמר ג'ימי: 'הבט וראה איזה בחורים עצומים שוכבים כאן! פאר הנוער שלנו קבור באדמה זו. אתה יודע? כשתיגמר המלחמה אבוא הביתה ואבקש מאבא שיתכנן תכנית של מצבה גדולה, ראויה לזכרם'."**

המלחמה נגמרה והנה גם בני שוכב... באותו מקום. שמרתי בלבי את הדברים... וראיתי כעין צוואה של הבן בטרם מותו... בקרבת בית הקברות, מימין לוואדי, נישאת גבעה, ובה נתתי את עיני... שאפתי לעצב דמות לגוש אבן ענק ומופשט המזנק מן האדמה כלפי המרומים על ידי מערכת של צורות... ואם ניתן לתרגם את המופשט לשפת אנוש, הרי שעליו לבטא זעקת שבר על העוול הגדול לחיים הצעירים שנקטפו באביב ימיהם."

טקס הסרת הלוט מעל האנדרטה ב 3 באפריל 1951 לווה בעצרת המונית בהשתתפות המשפחות השכולות, רעים לנשק, ותיקי ההגנה והפלמ"ח, מפקדים וראשי היישוב. במהלך הטקס קראה חנה רובינא את 'זכור' ואת רשימת הקרבות שלוחמי החטיבה נטלו בהם חלק. הרמטכ"ל, יגאל ידין, ציין כי ירושלים ניצלה הודות למלחמות הגבורה של הלוחמים. ראש הממשלה דוד בן גוריון נשא דברים: **"התכנסנו הפעם להרכין ראשו ברעדה ובאהבה, בצער ובגאון על קברות חללי הראל... בכל הארץ,**

מקצה הצפון ועד קצה הנגב, כל שעל אדמה רטוב מדם בנינו... המערכה על ירושלים הייתה נקודת מוקד של מלחמתנו על קוממיותה ועתידיה של אומתנו וארצנו."

השם "הראל" הוענק לימים לחטיבת מילואים בחיל השריון המוסיפה לשמר את הזיכרון ואת המורשת של קודמתה ולעבותו. הדבר בלט במיוחד במהלך מלחמת ששת הימים בה לחמה החטיבה באזור ירושלים ומפקדיה היו מיוצאי פלמ"ח הראל. בעקבות מלחמה זו הוקמה ב-1975 אנדרטה נוספת בהר אדר, היא גבעת הרדאר.

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)
קישור למסלול בעמוד ענן: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט gpx: [לחץ כאן](#)
למזג אויר במנחת מעלה האדומים: [לחץ כאן](#)
למפת Googel Maps: [לחץ כאן](#)

תודות :
לאורי הרטמן על העריכה.
ליאנה מרקשייד הטייסת .
עד הפעם הבאה- נתראה!!!
אבי הרטמן